

WOJNA I OKUPACJA

1. Ramy czasowe

od 1939 r. do końca lat 40., wiele istotnych dzieł dotyczących wojny powstało po zakończeniu wojny.

2. Nazwa

- **Wojna i okupacja** (*Wskazuje dwa ważne zjawiska, które określają specyfikę tego okresu: II wojnę światową oraz okupację niemiecką ziem polskich*).
- **Czas spełnionej Apokalipsy** (*Nawiązanie do Nowego Testamentu - wizji przedstawionej w Apokalipsie św. Jana. Zawierającej obrazy katastrof, zniszczeń i plag spadających na ludzkość i zapowiadających koniec świata*).
- **Czas odwróconego dekalogu** (*tradycyjne normy moralne i zasady Dekalogu (Dziesięciu Przykazań) zostały całkowicie zanegowane lub odwrócone. W tych ekstremalnych warunkach wartości takie jak miłość, współczucie czy solidarność ustąpiły miejsca brutalności, obojętności i instynktowi przetrwania za wszelką cenę. Ludzie, aby przeżyć, często musieli łamać dotychczasowe zasady etyczne, co prowadziło do dehumanizacji i zatarcia granic między ofiarą a oprawcą*).
- **epoka pieców** (*masowa eksterminacja ludności, zwłaszcza Żydów, dokonywana przez nazistowskie Niemcy w obozach koncentracyjnych i zagłady. W tych miejscach ofiary były mordowane w komorach gazowych, a ich ciała palono w piecach*).
- **czas pogardy** (*To określenie odnosi się do lat wojny i okupacji, kiedy to ludzkie życie i godność były systematycznie deprecjonowane. Zbrodnie wojenne, masowe mordy oraz brutalne represje wobec ludności cywilnej sprawiły, że wartości humanitarne zostały zepchnięte na margines. Termin ten podkreśla pogardę dla człowieczeństwa, jaka dominowała w tamtym okresie*).
- **czas kaleki** (*z „Niebo złote ci otworzę...” Krzysztof Kamil Baczyński. Poeta używa go, by opisać zniszczenia i cierpienia spowodowane wojną, które uczyniły świat "kalekim" – okaleczonym fizycznie i moralnie*).

3. Rodzaje i gatunki literackie

- **Literatura faktu:** reportaże, wspomnienia, dzienniki.
- **Poezja** - okrucieństwo wojny zostało także przedstawione przez twórców pokolenia Kolumbów, w ich poezji pojawia się – **tragizm** (*jest to pojęcie związane ze starożytną Grecją, bohaterowie byli skazani na porażkę, bez względu na podjęte decyzje i tak czeka ich klęska, ciąży nad nimi fatum*), którego doświadczyli młodzi ludzie.

- **Opowiadania** - Tadeusz Borowski, wykorzystując technikę behawiorystyczną, opisał życie obozowe w lagrze oraz sportretował człowieka zlagrowanego. Brak wyraźnego i wprost sformułowanego potępienia dla podłych zachowań, których dopuszczali się bohaterowie jego utworów sprawił, że proza ta spotkała się z mocną krytyką moralną.

4. Pokolenie Kolumbów (Kolumbowie, „poeci czynu”, „poeci-tyrteusze”, „pokolenie tragiczne”)

Pokolenie literatów urodzonych w latach 20. XX wieku, dla których czas wchodzenia w dorosłość przypadł na początek II wojny światowej. Pokolenie apokalipsy spełnionej, (czyli zniszczonej wizji końca świata), zarażone śmiercią, skazane na klęskę. Poświęcili walce swoją młodość, połączyli głoszone ideały i czyny, brali udział w walce o ojczyznę. Większość z nich poległa podczas II wojny światowej i powstania warszawskiego. (Krzysztof Kamil Baczyński (zginął w powstaniu warszawskim 1944), Tadeusz Borowski, Tadeusz Różewicz, Gustaw Herling-Grudziński, Tadeusz Gajcy). Za swych mistrzów uznali Słowackiego jako wirtuoza słowa, wizjonera, intelektualistę i nauczyciela bezwzględного obowiązku patriotycznego oraz Norwida twórcę oryginalnej poetyki. Fascynowali ich także: Witkacy, Gombrowicz.

5. Tadeusz Borowski (1922-1951)

Informacje biograficzne:

- poeta, prozaik, publicysta,
- urodził się w Żytomierzu w Ukrainie,
- studiował polonistykę na tajnym Uniwersytecie Warszawskim,
- zadebiutował tomikiem poetyckim w 1942 roku,
- jego ukochana - Maria Rundo, trafiła do obozu Auschwitz
- 25 lutego 1943 r. został aresztowany i wkrótce osadzony w obozie koncentracyjnym w Auschwitz,
- później trafił do obozu w Natzweiler-Dautmergen, a następnie do Dachau-Allach,
- po wojnie zaangażował się w działalność społeczno-polityczną (został członkiem PZPR),
- jego cykle opowiadań obozowych wywołały wiele kontrowersji,
- 3 lipca 1951 r. popełnił samobójstwo (najprawdopodobniej).

Opowiadania Tadeusza Borowskiego opisują rzeczywistość nazistowskich obozów zagłady i ich destrukcyjny wpływ na więźniów. Pojawia się tu postać **człowieka zlagrowanego** – (ofiary zbrodniczego systemu nazistowskiego. Jednostka poddana okrutnym warunkom życia w obozie koncentracyjnym, pozbawiona godności, wolności,

odhumanizowana), który chcąc przetrwać w nieludzkich warunkach, wyrzekł się uniwersalnych wartości i kodeksów etycznych. Siła przekazu opowiadań wzmocniona została przez prowokacyjny brak moralizującego narratora.

6. Proszę państwa do gazu Tadeusza Borowskiego ze zbioru opowiadań pt. Pożegnanie z Marią.

Rodzaj, gatunek: epika, opowiadanie.

Tytuł: (w pierwodruku opowiadanie nosiło tytuł „Transportowiec Sosnowiec-Będzin”, jako jego autor widniał Krystyn Olszewski) – zestawienie kulturalnego zaproszenia z przerażającą sytuacją brzmi ironicznie i oskarżycielsko.

Geneza: Kanwą opowiadań są osobiste doświadczenia Borowskiego, który przebywał w trzech obozach: w Auschwitz, w Natzweiler-Dautmergen oraz w Dachau-Allach.

Główny narratorem i zarazem bohaterem jest Tadek, który opisuje rzeczywistość obozową z własnej perspektywy – człowieka zlagrowanego (obojętnego na cierpienie innych). Mówi językiem potocznym, pozbawionym emocji, często bardzo obrazowym. Nie można go jednak utożsamić z samym Borowskim, pomimo licznych podobieństw.

Styl: Borowski posłużył się literacką metodą behawioralną (**behawioryzm** - metoda twórcza polegająca na opisywaniu zachowań ludzkich tylko na podstawie ich zewnętrznego zachowania, autor nie jest zainteresowany przeżyciami wewnętrznymi bohaterów, nie opisuje ich stanów emocjonalnych, skupia się wyłącznie na zewnętrznych znakach postępowania. Kierunek ten powstał w psychologii XX w. w Stanach Zjednoczonych).

Obraz lagrów niemieckich: W opowiadaniu "Proszę państwa do gazu" Tadeusz Borowski przedstawia obóz koncentracyjny jako perfekcyjnie działającą "fabrykę śmierci", w której proces eksterminacji ludzi został zorganizowany z niemiecką precyzją i rutyną. Narrator, Tadek, opisuje swoją pracę przy rozładowywaniu transportów nowych więźniów, ukazując mechanizm selekcji: osoby zdolne do pracy kierowane są do obozu, podczas gdy starcy, chorzy i dzieci trafiają bezpośrednio do komór gazowych. Ten systematyczny proces odczuwacza ofiary, traktując je jak "surowiec" do przetworzenia.

Borowski zwraca uwagę na zacieranie się granic między ofiarami a oprawcami. Więźniowie, aby przetrwać, często współpracują z nazistami, wykonując zadania związane z eksterminacją współwięźniów. Tadek, jako członek komanda "Kanada", uczestniczy w segregacji mienia nowo przybyłych, co pozwala mu na zdobycie dodatkowego jedzenia czy ubrań. Ta współpraca prowadzi do moralnej degradacji i utraty empatii, co Borowski ukazuje poprzez obojętność więźniów na cierpienie innych. Przykładem jest scena, w której matka porzuca własne dziecko, by uniknąć śmierci w komorze gazowej.

Borowski przedstawia obóz koncentracyjny jako obraz totalitarnego państwa, w którym każdy element ma swoje miejsce w maszynie śmierci. Esesmani wykonują swoje obowiązki z rutynową dokładnością, a więźniowie, chcąc przetrwać, dostosowują się do panujących zasad, co prowadzi do zatarcia różnic między katem a ofiarą. W ten sposób autor ukazuje, jak system totalitarny degraduje jednostkę, zmuszając ją do porzucenia własnych wartości i człowieczeństwa w imię biologicznego przetrwania.